

KATEGORIA MINIMUM EGZYSTENCJI

I. Wprowadzenie

W wieku XX radykalnie poszerzyła się wiedza o przyczynach zagrożeń życia i zdrowia ludzkiego. Współczesny rozwój biologii, medycyny, filologii umożliwił definiowanie skutków jakie powoduje niedostateczne (a także nadmierne) – pod względem ilościowym i jakościowym – wyżywienie. Osiągnięcia nauki umożliwiły także określenie warunków mieszkaniowych niezbędnych do prawidłowego rozwoju człowieka oraz rozpoznawanie zagrożeń tego rozwoju wywołanych zanieczyszczeniami środowiska naturalnego. Jednym z rezultatów tych osiągnięć stała się możliwość formułowania naukowo uzasadnionych zaleceń i norm dotyczących racjonalnego żywienia, warunków mieszkaniowych, ochrony zdrowia i higieny, odpowiadających egzystencjalnym potrzebom człowieka.

Zainteresowanie tymi potrzebami stanowi konsekwencję uznania trwałości życia ludzkiego za wartość nadrzędną (Supińska 1991). Dlatego prawo do minimalnego poziomu egzystencji jest obecnie traktowane na równi z prawem do wolności, stając się – wraz z nim – elementem systemu politycznych i socjalnych praw człowieka (Golinowska 1994).

Przedmiotem opracowania w drugim, poprawionym i zaktualizowanym wydaniu jest próba ilościowej i wartościowej kwantyfikacji normatywnego standardu minimum egzystencji dla wybranych typów gospodarstw domowych w warunkach rynkowych w latach 1993–1996 oraz jego weryfikacja empiryczna. Pozwoli to na sformułowanie kilku wniosków wskazujących przede wszystkim na funkcje jakie kategoria ta może spełniać w polityce społecznej.

II. Definicja, przesłanki, założenia

1. Definicja

Według leksykalnej definicji – minimum egzystencji to taki poziom konsumpcji (wydatków), który zapewnia utrzymanie człowieka przy życiu, w stanie zdrowia i zdolności do pracy. W Polsce minimum egzystencji określono w sposób

wymierny po raz pierwszy w 1995 r. – w ramach badań nad wyznaczaniem linii ubóstwa, prowadzonych w Instytucie Pracy i Spraw Socjalnych (Deniszczuk, Sajkiewicz 1995).

Podjmując badanie nad określeniem minimum egzystencji, przyjęto założenie, że różni się ono istotnie od minimum socjalnego. Zakres i poziom zaspokajania potrzeb według standardu minimum egzystencji wyznacza granicę, poniżej której występuje biologiczne zagrożenie życia oraz rozwoju psychofizycznego człowieka. Jeżeli bieżący dochód jednostki lub gospodarstwa domowego nie zapewnia konsumpcji odpowiadającej nawet temu standardowi, to wówczas zagrożone jest zdrowie, a zatem i trwałość życia członków takiego gospodarstwa lub jednostki. Natomiast ludzie, których dochody pozwalają jedynie na utrzymanie się na tym substandardowym poziomie są zagrożeni degradacją biologiczną, prowadzącą – szybciej niż przeciętnie – do utraty zdrowia i życia; ich zdolność do pracy i uczestnictwa jest ograniczona lub żadna, co powoduje ich wyłącznie (marginalizację) ze społeczeństwa. Dlatego minimum egzystencji można uznać za kategorię, która określa dolną granicę obszaru ubóstwa absolutnego.

2. Założenia metodyczne

Standard minimum egzystencji określony został za pomocą metody wyznaczania potrzeb podstawowych i budowy odpowiadającego tym potrzebom koszyka towarów i usług.

W minimum egzystencji uwzględniono jedynie potrzeby egzystencjonalno-bytowe (w zakresie żywienia, ubrania, higieny i mieszkania) oraz potrzeby oświatowe dzieci objętych obowiązkiem szkolnym.

Zawartość koszyka określono ilościowo i wartościowo. Na koszyk ilościowy składają się zalecane przez naukę bądź ustalone metodą ekspertów normy i normatywy spożycia (zużycia) poszczególnych dóbr według wyżej wymienionych grup potrzeb. Większość norm uwzględnia strukturę wiekową konsumentów (członków gospodarstw domowych), co pozwoliło na opracowanie kilku koszyków dla każdej z grup potrzeb, a następnie na zestawienie koszyków ilościowo-wartościowych dla poszczególnych typów gospodarstw domowych.

Wartość (cena) koszyka jest równa kosztowi nabycia dóbr wymienionych ilościowo w tym koszyku, a zatem określa niezbędne wydatki konsumpcyjne gospodarstw domowych (inaczej – koszty utrzymania) na poziomie minimum egzystencji. Przy założeniu nie wymagającym uzasadniania, że wydatki takich gospodarstw muszą przynajmniej równać się ich dochodom, wartościowe ujęcie koszyka można uznać za „zbiór budżetowy konsumenta” (Varian 1995).

Koszyk minimum egzystencji obliczono dla warunków rynkowych i poziomu cen w latach 1993–1996. Wobec tego, że wszystkie segmenty rynku towarów konsumpcyjnych są obecnie zrównoważone, za cechy opisujące warunki rynkowe uznano przede wszystkim poziom i strukturę cen. W koszyku uwzględniono

asortymenty towarów o cenach z reguły niższych od przeciętnych według danych statystyki publicznej. Wynika to z przyjętego założenia, że gospodarstwa ubogie, których dochody pochodzą najczęściej ze źródeł niezarobkowych, w tym z pomocy społecznej, dysponują czasem wolnym i mogą poszukiwać asortymentów tańszych, a także tańszych źródeł ich zakupu. Takim źródłem mogą być bazy czy nawet – w przypadku niektórych artykułów żywnościowych – bezpośredni producenci. Natomiast dla odzieży (a także niektórych innych dóbr trwałych) takim źródłem mogą być sklepy z rzeczami przecenionymi lub używanymi albo stragany uliczne oferujące tańsze asortymenty odzieży, a zwłaszcza bielizny, rajstop, skarpet itp.

Przy ustalaniu zawartości koszyka uwzględniono warunki instytucjonalne i prawne składające się na otoczenie gospodarstw domowych, a więc:

- uprawnienia do bezpłatnej opieki lekarskiej w otwartych i zamkniętych jednostkach publicznej służby zdrowia,
- uprawnienia przysługujące osobom o niskich dochodach do bezpłatnego otrzymywania leków w przypadku chorób przewlekłych,
- ulgowe ceny za przejazdy środkami komunikacji miejskiej dla dzieci i uczącej się młodzieży oraz dla emerytów i rencistów,
- ulgi, zwolnienia z opłat oraz dotacje przyznawane zwyczajowo dzieciom z rodzin ubogich przez komitety rodzicielskie w szkołach (na dożywianie, imprezy, a także na wypoczynek wakacyjny).

Koszyk minimum egzystencji opracowano dla dziewięciu typów gospodarstw domowych, różniących się strukturą demograficzną. Są to następujące typy gospodarstw: 1-osobowe – mężczyzny w wieku do 60 lat, i – odpowiednio – mężczyzny w wieku powyżej 60 lat, 2-osobowe – dwóch osób dorosłych różnej płci w wieku do 60 lat, i – odpowiednio – 2 osób powyżej 60 lat, 3-osobowe – małżeństwa z dzieckiem w wieku przedszkolnym, 3-osobowe – małżeństwa z dzieckiem w wieku szkolnym, 4-osobowe – małżeństwa z dwojgiem dzieci w wieku przedszkolnym i szkolnym, 4-osobowe – małżeństwa z dwojgiem dzieci w wieku szkolnym, 5-osobowe – małżeństwa z trojgiem dzieci w różnym wieku: jedno dziecko w wieku przedszkolnym i dwoje w wieku szkolnym. Zróżnicowanie wieku osób w gospodarstwach domowych ma istotne znaczenie przy budowie koszyka, zwłaszcza żywnościowego. Wiek bowiem wpływa na ustalane normy żywienia ze względu na różną strukturę i poziom zapotrzebowania na ilość energii i niezbędne składniki odżywcze.

Przedstawione powyżej typy gospodarstw domowych, dla których opracowano koszyki minimum egzystencji, stanowią naszym zdaniem wystarczająco szerokie *spectrum* społeczne. Możliwe jest przy tym konstruowanie tych koszyków i dla innych typów gospodarstw domowych, o różnych cechach demograficznych (liczbie osób, ich wieku i in.). W ten sposób można budować koszyki np. dla rodziny trzypokoleniowej lub rodziny niepełnej (dziecko lub dzieci z jednym dorosłym rodzicem).

Stosownie do przyjętych założeń i zakresu pojęcia kategorii minimum egzystencji w koszyku uwzględniono tylko te potrzeby, które nie mogą być odłożone w czasie, a mianowicie:

- wyżywienie,
- utrzymanie i eksploatację mieszkania (o minimalnej powierzchni odpowiadającej normie sanitarnej),
- leki i środki higieny osobistej,
- drobne naprawy posiadanej odzieży i obuwia oraz niezbędne uzupełnianie bielizny i obuwia,
- książki i artykuły szkolne związane z realizacją obowiązku szkolnego (tylko w rodzinach z dziećmi w wieku 7–17 lat).

W koszyku tym dominująca część wydatków przypada na żywność i utrzymanie mieszkania. Jest to logiczną konsekwencją przyjętego w tym modelu założenia, że tylko obrona przed głodem i ujemnym wpływem środowiska oraz realizacja obowiązku nauki dzieci na poziomie podstawowym określają niezbędne potrzeby konsumpcyjno-bytowe.

III. Zawartość koszyka

Żywność. Koszyk żywnościowy, obejmujący blisko 20 grup produktów, opracowano na podstawie znowelizowanych w 1994 r. polskich norm żywienia (Ziemiański i in. 1994). Normy żywienia określają tylko ilości energii oraz niezbędnych składników odżywczych potrzebnych człowiekowi do życia i zachowania zdrowia. Są one dostosowane do potrzeb organizmu ludzi zróżnicowanych według wieku, płci, stanu fizjologicznego i aktywności fizycznej, a także uwzględniają warunki klimatyczne oraz warunki składające się na sferę otoczenia człowieka, w którym realizuje się proces konsumpcji. Normy żywienia stanowią podstawę do zestawiania wzorcowych racji pokarmowych, tj. norm wyżywienia. Normy wyżywienia określają więc – dla tych grup ludności – ilość produktów spożywczych pokrywających zapotrzebowanie na energię oraz inne niezbędne składniki odżywcze zgodnie z normami żywienia.

W układaniu racji żywnościowych na poziomie minimum egzystencji wykorzystano przede wszystkim normy żywienia wyznaczające podstawowe składniki odżywcze na poziomie tzw. bezpiecznego spożycia dla osoby o cechach odpowiadających „przeciętnej”. Są one niższe od norm tzw. zalecanego spożycia, określających takie ilości danego składnika odżywczego, które mogą pokryć zapotrzebowanie każdego osobnika w obrębie grupy, w tym także osób o szczególnie dużym zapotrzebowaniu; ponadto zawierają rezerwy wystarczające na zaspokojenie dodatkowych potrzeb wynikających ze zwyczajów żywieniowych danej populacji (Ziemiański i in. 1994).

Uwzględniając normy żywienia i wyżywienia zgodne z wymienionymi opracowaniami źródłowymi oraz kierując się ogólnymi przesłankami konstrukcji standardu konsumpcji odpowiadającej minimum egzystencji, zbudowano wstępną wersję koszyka żywnościowego: dla dzieci w wieku 4–6 lat o masie ciała 19 kg i w wieku 13–15 lat (wg średniej wagi: dziewczynki 50 kg i chłopca – 53 kg), dla kobiet w wieku 25–60 lat i powyżej 60 lat ważących po 60 kg oraz dla mężczyzn w wieku 25–60 lat i powyżej 60 lat ważących 70 kg. Koszyki te zostały następnie poddane ocenie eksperckiej i weryfikacji zespołu pracowników naukowych Instytutu Żywności i Żywienia (Ziemiański i in. 1995). Poprawki wynikające z tej weryfikacji wprowadzone zostały do ostatecznej wersji koszyka. W rezultacie opracowano racje pokarmowe dla dzieci i młodzieży, które zapewniają pokrycie zapotrzebowania ich organizmu na energię przy umiarkowanej aktywności fizycznej, a racje pokarmowe dla osób dorosłych – na energię niezbędną przy małej aktywności fizycznej. Udział energii z tłuszczów i węglowodanów we wszystkich racjach pokarmowych odpowiada proporcjom opartym na wymienionych wyżej normach, zaś ilość białka mieści się w przedziale między tzw. bezpiecznym a zalecanym poziomem spożycia. W konstrukcji koszyka wykorzystano również modele racji pokarmowych opracowanych w połowie lat osiemdziesiątych przez Instytut Żywności i Żywienia (Szczygieł i in. 1997). Uwzględniono także, w pewnym stopniu, zwyczaje żywieniowe polskich niezamożnych gospodarstw domowych odczytanych z wyników corocznych badań, prowadzonych przez GUS budżetów gospodarstw domowych.

Mieszkanie. Koszyk mieszkaniowy obejmuje wydatki na eksploatację mieszkania, konserwację (niezbędne naprawy) oraz na uzupełnianie zasobów niektórych podstawowych dóbr niezbędnych do funkcjonowania gospodarstwa domowego.

Założyliśmy, że gospodarstwa domowe zajmują samodzielne mieszkania w domach komunalnych; mieszkania wyposażone są w podstawowe urządzenia techniczne, tj. energię elektryczną, gaz, centralne ogrzewanie oraz zimną i ciepłą wodę. Powierzchnia mieszkania odpowiada tzw. normie sanitarnej, wynoszącej ok. 7 m² powierzchni użytkowej na 1 osobę, tj. ok. 5 m² powierzchni mieszkalnej; według ocen z początku lat dziewięćdziesiątych w mieszkaniach o takim i niższym standardzie mieszkało około 3,5 mln mieszkańców miast w Polsce (Żarski 1990). Minimalna norma sanitarna jest zbliżona do uwzględnionej w praktyce normy zasiedlania (6 m² powierzchni użytkowej na 1 osobę) w tzw. lokalach socjalnych, nowo budowanych lub wydzielonych z istniejących zasobów (postanowienia ustawy o najmie lokali i dodatkach mieszkaniowych, DzU z 1994 r., nr 105, poz. 509).

Uznając minimalną normę sanitarną za normatyw, określono wielkość powierzchni użytkowej mieszkań dla poszczególnych typów gospodarstw domowych:

- dla gospodarstw 1- i 2-osobowych 15 m²;
- dla gospodarstwa 3-osobowego 21 m²;

Założono, że pozostałe niezbędne leki (w tym z grupy antybiotyków i sulfonamidów) będą nabywane za opłatą ryczałtową lub ulgową. W przypadku chorób przewlekłych i groźnych społecznie leki ordynowane są bezpłatnie. Przyjęto, że w minimum leków dla osoby dorosłej powinny wchodzić, oprócz podstawowych środków opatrunkowych i odkażających, leki przeciwważiębiennowe, przeciwpalne i przeciwbólowe. Ponadto uwzględniono wydatki na realizację czterech ryczałtowych recept w roku. Dla dziecka starszego przewidziano ponadto jeszcze jedną receptę ryczałtową (oprócz czterech rocznie przewidzianych zarówno dla osoby dorosłej, jak i dziecka młodszego). Dla osób po 60 roku życia poszerzono zestaw artykułów medyczno-farmaceutycznych o kilka pozycji oraz – dodatkowo – o dwie recepty ryczałtowe (łącznie – 6).

Nauka (wydatki szkolne). Wydatki na naukę ograniczono jedynie do tych, które są związane z realizacją ustawowego obowiązku szkolnego, obejmującego dzieci w wieku 7–18 lat. Koszyk obejmuje więc wydatki na niezbędne przybory szkolne, kostium gimnastyczny i pantofle – tenisówki (spełniające rolę „kapci” szkolnych), oraz na zakup podręczników używanych, o 50% tańszych od nowych. Przewidziano też udział ucznia w odpłatnych imprezach organizowanych przez szkołę (trzech w ciągu roku); wydatek na imprezy szkolne odpowiada cenie biletu do kina.

Niezbędne naprawy. Wysokość wydatków na niezbędne naprawy ustalono posługując się wybranymi przykładami napraw zasobów w ubogim gospodarstwie domowym. Za najbardziej niezbędne uznano wydatki związane z naprawą i przerabianiem odzieży, gdyż – zgodnie z przyjętymi założeniami – zasobów odzieży (poza bielizną) nie uzupełnia się, a naprawy i przeróbki dokonywane są w domu. Przewidziano także niezbędne naprawy obuwia osób dorosłych (dzieci ze swego obuwia najczęściej wyrastają, zanim zdolają je zużyć), a ponadto – jedną w ciągu dwóch lat naprawę sprzętu gospodarstwa domowego według ceny „przykładowej” umownie wybranej usługi.

Ilościowy koszyk minimum egzystencji, w formie maszynopisu powielonego, jest dostępny w IPISS.

IV. Wartość (cena) koszyka minimum egzystencji w latach 1993 i 1996 – porównania z wybranymi kategoriami dochodów

Wydatki na zakup towarów i usług w koszyku minimum egzystencji, modelowych gospodarstw domowych w latach 1993–1996 kształtowały się następująco:

Tabela 1

Minimum egzystencji w latach 1993–1996

Typy gospodarstw domowych	Minimum egzystencji wydatki w zł miesięcznie				Wskaźniki dynamiki cen (rok poprzedni = 100,0)		
	1993	1994	1995	1996	1994	1995	1996
1-osobowe, osób w wieku: – do 60 lat a = b – powyżej 60 lat a = b	82,33 80,81	118,08 112,88	153,30 148,80	180,40 177,40	143,4 139,7	129,8 131,8	117,7 119,2
2-osobowe, osób w wieku: – do 60 lat a b – powyżej 60 lat a b	135,51 67,76 131,13 65,57	194,84 97,42 185,00 92,50	259,70 129,90 250,70 125,40	306,60 153,30 300,70 150,40	} 143,8 } 141,1	133,3 135,6	118,0 119,0
3-osobowe, osób w wieku do 60 lat z: – dzieckiem młodszym (4–6 lat) a b – dzieckiem starszym (13–15 lat) a b	191,46 63,82 213,81 71,27	272,51 90,84 305,04 101,68	366,70 122,20 407,10 135,70	436,80 145,60 482,30 160,80	} 142,3 } 142,7	134,5 133,5	119,1 118,5
4-osobowe, w wieku do 60 lat z: – dzieckiem młodszym i starszym (4–6 i 13–15 lat) a b – dwojgiem dzieci starszych (13–15 lat) a b	270,64 67,66 293,01 73,25	382,14 95,54 414,66 103,67	516,40 129,10 - -	515,20 153,80 - -	} 141,2 - -	135,1 - -	119,1 - -
5-osobowe do 60 lat z trojgiem dzieci: – jedno dziecko młodsze (4–6 lat) i dwoje starszych (13–15 lat) a b	347,98 69,60	495,63 99,13	661,00 132,20	787,60 157,50	} 142,4	133,4	119,1

U w a g a: wskaźniki dynamiki są identyczne dla a i b.

a – na gospodarstwo.

b – na 1 osobę w gospodarstwie.

W szerszym ujęciu, z uwzględnieniem rzeczowej struktury koszyka, wielkości te przedstawiono w Aneksie w tabelach 1/A–8/A.

Z przedstawionych w tabeli 1 wielkości wynika, że w latach objętych badaniem wartość koszyka minimum egzystencji w przeliczeniu na 1 osobę była najniższa w 3-osobowym gospodarstwie domowym z małym dzieckiem (4–6 lat), a

najwyższa w gospodarstwie 1-osobowym osoby dorosłej (do 60 rok życia). Różnice wartości wynikają z działania korzyści skali gospodarowania w większych gospodarstwach oraz ze zmiennej struktury potrzeb zależnej od cech demograficznych gospodarstwa, a także z różnej dynamiki zmian cen towarów i usług ujętych w koszyku oraz zmian ich relacji.

Jak wspomniano rzeczowa struktura koszyka minimum egzystencji jest w każdym roku taka sama. Zmiana wartości koszyka wynika zatem tylko ze zmian (wzrostu) cen znajdujących się w nim towarów i usług. Jednakże dynamika wzrostu wartości koszyka różni się od dynamiki ogólnego wskaźnika cen towarów i usług konsumpcyjnych obliczanego przez GUS². Wynika to stąd, że w 1993 r. i w 1994 r. ceny towarów i usług uwzględnianych w koszyku, w tym przede wszystkim podstawowych towarów żywnościowych, rosły szybciej niż pozostałych towarów i usług (w tym także luksusowych). W 1996 r. tendencja ta uległa zmianie: ceny dóbr podstawowych, a głównie żywności, energii elektrycznej, gazu, ciepła (c.o.), środków piorących i myjących wzrasta wolniej niż dóbr pozostałych.

Zwracamy też uwagę, że w koszyku minimum egzystencji nie uwzględniono wielu towarów i usług stanowiących wagi do obliczania przez GUS wskaźników zmian cen dla gospodarstw domowych według grup społeczno-ekonomicznych, jak i ogólnego wskaźnika cen. Stanowi to podstawową przyczynę różnic między wskaźnikami cen wg modelu minimum egzystencji a wskaźnikami cen obliczanymi w GUS.

W tabeli 2 przedstawiono porównania minimum egzystencji dla kilku wybranych typów gospodarstw domowych z danymi o przeciętnych dochodach rozporządzalnych według wyników – prowadzonych przez GUS – badań budżetów rodzinnych. Porównanie to pozwala ocenić jaką część przeciętnego dochodu gospodarstwa domowego, zróżnicowanego liczbą osób w gospodarstwie domowym i należącego do jednej z trzech grup społeczno-ekonomicznych, stanowi minimum egzystencji.

Porównanie to wskazuje, że najniższa relacja minimum egzystencji do przeciętnego dochodu występuje w 1-osobowych gospodarstwach pracowniczych oraz w gospodarstwach emeryckich. Wraz ze wzrostem liczby osób w gospodarstwach relacja ta staje się coraz wyższa, co w praktyce oznacza, że dochód tych gospodarstw jest coraz bliższy minimum egzystencji. Uwagę zwraca wysoka relacja minimum egzystencji do dochodu gospodarstw utrzymujących się z niezarobkowych źródeł (bardzo bliskiego minimum egzystencji) oraz wyższa niż w przypadku ogółu gospodarstw pracowniczych (wynika to z niższego poziomu dochodów gospodarstw robotniczych od pozostałych, nierobotniczych). Z wielkości przedstawionych w tabeli 2 wynika ponadto, że w okresie trzech lat objętych badaniem analizowane wskaźniki relacji uległy zmniejszeniu. Przyczyną tego był realny wzrost dochodów gospodarstw domowych, którego w minimum egzystencji nie przewidziano.

² Wskaźniki wzrostu cen towarów i usług konsumpcyjnych wg notowań GUS wynosiły: w 1994 r. – 132,2; w 1995 r. – 127,8; w 1996 r. – 119,9%.

Tabela 2

Relacje minimum egzystencji do dochodów gospodarstw domowych w 1994 r. i w 1996 r. (w %)

Dochód rozporządzalny gospodarstw domowych	Minimum egzystencji dla gospodarstw domowych									
	osób do 60 lat			osób powyżej 60 lat		osób do 60 lat			osób powyżej 60 lat	
	1-osobowych	4-osobowych ^a	5-osobowych ^b	1-osobowych	2-osobowych ^c	1-osobowych	4-osobowych ^a	5-osobowych ^b	1-osobowych	2-osobowych
	1994					1996				
	dochody rozporządzalne = 100,0									
Ogółem	34,7	43,4/44,3 ^c	55,8/63,4 ^c	x	x	31,6	42,9/43,6 ^c	53,1/58,6 ^c	x	x
Pracowników, w tym:	23,8	43,6	57,3	x	x	21,3	42,0	53,6	x	x
– pracowników na stanowiskach robotniczych	31,8	48,4	62,3	x	x	27,2	48,3	59,9	x	x
Emerytów i rencistów	x	x	x	36,6	32,7	x	x	x	34,5	32,2
Utrzymujących się z niezarobkowych źródeł	45,4	82,3	97,1	x	x	46,2	81,8	101,1	x	x

^a Gospodarstwa z 2 dzieci w wieku 4–6 i 13–15 lat.^b Gospodarstwa z 3 dzieci w wieku 4–6 i 13 i 15 lat.^c Gospodarstwa rodzin biologicznych (rodzice i dzieci w różnym wieku na utrzymaniu).

Źródło: GUS 1995; GUS 1997a; GUS 1997b; własne szacunki koszyków minimum egzystencji, notowania cen GUS – dane niepublikowane, obliczenia własne.

Tabela 3

Relacje minimum egzystencji gospodarstw domowych do różnych wybranych dochodów w 1994 i 1996 r. (%)

Dochód rozporządzalny gospodarstw domowych	Minimum egzystencji dla gospodarstw domowych									
	osób do 60 lat			osób powyżej 60 lat		osób do 60 lat			osób powyżej 60 lat	
	1-osobowych	4-osobowych ^a	5-osobowych ^b	1-osobowych	2-osobowych ^c	1-osobowych	4-osobowych ^a	5-osobowych ^b	1-osobowych	2-osobowych ^c
	1994					1996				
	dochody rozporządzalne = 100,0									
Przeciętne wynagrodzenie ^d	27,7	80,4	100,7	x	x	25,4	78,5	97,4	x	x
Najniższe wynagrodzenie (płaca minimalna)	63,9	162,7	197,1	x	x	43,1	162,0	194,8	x	x
Przeciętna emerytura i renta pracownicza ^e	x	x	x	40,4	62,5	x	x	x	39,7	63,8
Najniższa emerytura i renta rodzinna	x	x	x	72,4	107,2	x	x	x	72,1	111,2

^a Gospodarstwo z 2 dzieci w wieku 4–6 i 13–15 lat i niepracującą żoną otrzymujące 3 zasiłki rodzinne.^b Gospodarstwo z 3 dzieci w wieku 4–6 i 13 i 15 lat i niepracującą żoną otrzymujące 4 zasiłki rodzinne.^c Gospodarstwo z żoną na utrzymaniu pobierającą zasiłek rodzinny.^d Przeciętne miesięczne wynagrodzenie pracowników w gospodarce narodowej bez wynagrodzeń pracowników jednostek budżetowych resortów obrony narodowej i spraw wewnętrznych.^e Łącznie z zasiłkami rodzinnymi.

Źródło: GUS 1995; GUS 1997a; GUS 1997b; własne szacunki koszyków minimum egzystencji, notowania cen GUS – dane niepublikowane, obliczeń własne.

W tabeli 3 przedstawiono z kolei porównanie minimum egzystencji z wynagrodzeniem przeciętnym i najniższym oraz z przeciętnym i najniższym świadczeniem emerytalno-rentowym; wielkości te uzupełniono o przeciętną wartość dodatków rodzinnych w liczbie odpowiadającej liczbie osób na utrzymaniu w danym typie gospodarstwa domowego. Stworzono w ten sposób hipotetyczną wartość dochodu rodzin z jednym płaco- lub świadczeniobiorcą³. Wielkości przedstawione w tabeli 3 wskazują, że przeciętne wynagrodzenie w gospodarce narodowej w 1996 r. było w przybliżeniu czterokrotnie wyższe od minimum egzystencji dla 1-osobowego gospodarstwa domowego (w 1994 r. nieco mniej), a przeciętna emerytura i renta pracownicza była ok. 2,5 raza wyższa od tej kategorii dla 1-osobowego gospodarstwa osób starszych. Natomiast najniższe wynagrodzenie wraz z 3 dodatkami rodzinnymi stanowiło około 60% wydatków na poziomie minimum egzystencji gospodarstwa 4-osobowego z 2 dzieci i ok. 50% gospodarstwa 5-osobowego z 3 dzieci. Najniższa emerytura lub renta rodzinna wraz z jednym dodatkiem nie osiągała poziomu minimum egzystencji w 2-osobowych gospodarstwach osób starszych o około 10%, natomiast w gospodarstwach 1-osobowych minimum egzystencji było niższe o ponad 38% od najniższej emerytury lub renty rodzinnej. Relacje te stanowią wymowną ilustrację niskiej siły nabywczej analizowanych tu kategorii dochodowych, a przede wszystkim najniższych wynagrodzeń i świadczeń emerytalno-rentowych.

Ponadto zwraca uwagę pogorszenie w 1996 r. w porównaniu z 1994 r. wskaźników relacji minimum egzystencji dla osób starszych do dochodów z emerytur i rent, zwłaszcza najniższych świadczeń, na co niewątpliwie wpłynęła zmiana zasad ich waloryzacji z „płacowej” na „cenową”.

W tabelach 4 i 5 (a także na wykresach 1a b i 2a b) przedstawiono relacje minimum socjalnego oraz niektórych kategorii dochodów do minimum egzystencji dla gospodarstw 1-osobowych. Aczkolwiek większość tych relacji uległa w 1996 r. poprawie w porównaniu z 1994 r., to jednak widoczne jest, jak niską wartość z punktu widzenia zaspokojenia elementarnych potrzeb przedstawia np. najniższa płaca czy najniższa emerytura i renta, a nawet przeciętne wielkości tych kategorii. Warto podkreślić, że minimum socjalne dla 1-osobowych gospodarstw pracowniczych było tylko ponad dwukrotnie wyższe od minimum egzystencji, a dla gospodarstw emeryckich – w przybliżeniu – dwukrotnie wyższe. Te właśnie relacje dają wyobrażenie o odległości jaka dzieli dolną granicę ubóstwa od górnej. Nie wydaje się, aby odległość ta była znaczna, a zatem poziomu minimum socjalnego nie można uznać za wygórowany.

³ Taka metoda analizowania plac odpowiada europejskim standardom. Tak np. Komitet Nizszych Ekspertów Rady Europy oceniając, czy poziom najniższego wynagrodzenia w danym kraju jest zgodny z postanowieniami Europejskiej Karty Społecznej, uwzględnia dodatki rodzinne i inne świadczenia pracownicze.

Tabela 4

Relacje minimum socjalnego i niektórych kategorii dochodów do minimum egzystencji 1-osobowych gospodarstw osób do 60 lat w 1994 i 1996 r.

Wyszczególnienie	1994		1996	
	w zł miesięcznie	minimum egzystencji = =100,0	w zł miesięcznie	minimum egzystencji = =100,0
Minimum egzystencji	118,08	100,0	180,40	100,0
Minimum socjalne	252,60	213,9	405,50	224,8
Płaca minimalna netto (przeciętna w roku)	184,72	156,4	306,26	169,8
Przeciętne wynagrodzenie netto	425,49	362,7	710,46	393,8
Przeciętne dochody gospodarstw domowych pracowników	234,69	198,8	395,25	219,1
Przeciętne dochody gospodarstw domowych utrzymujących się z niezarobkowych źródeł	125,87	106,6	200,37	111,1

Źródło: GUS 1997; informacje MPiPS; własne szacunki minimum egzystencji i minimum socjalnego; obliczenia własne.

Tabela 5

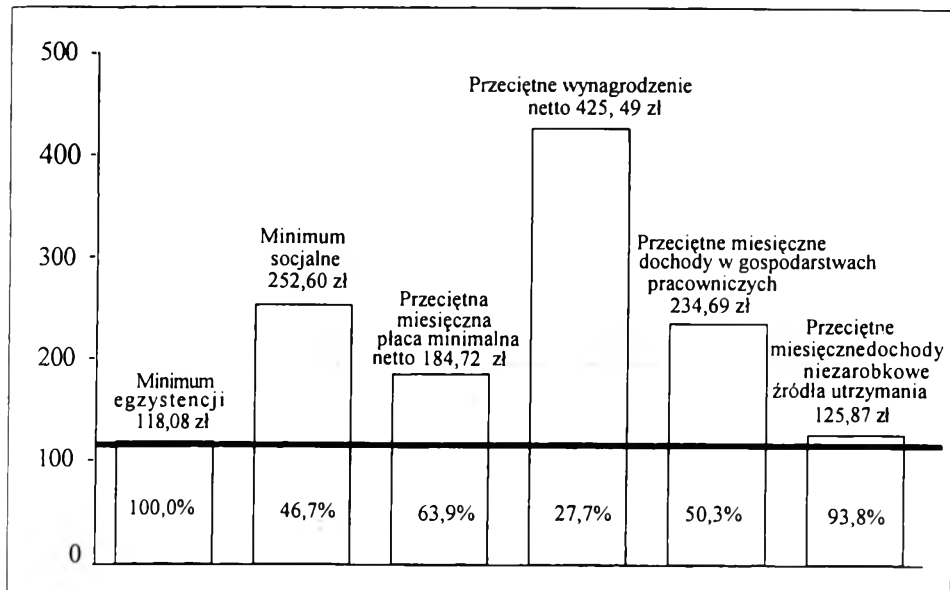
Relacje minimum socjalnego i niektórych kategorii dochodów do minimum egzystencji 1-osobowych gospodarstw osób starszych (powyżej 60 lat) w 1994 i w 1996 r.

Wyszczególnienie	1994		1996	
	w zł miesięcznie	minimum egzystencji = =100,0	w zł miesięcznie	minimum egzystencji = =100,0
Minimum egzystencji	112,88	100,0	177,40	100,0
Minimum socjalne	218,70	193,7	355,80	200,6
Przeciętna emerytura i renta netto	279,22	247,4	446,62	251,8
Minimalna emerytura netto (przeciętnie w roku)	155,90	138,1	245,95	138,6
Przeciętne dochody emerytów	245,86	217,8	402,37	226,8

Źródło: GUS 1997; informacje MPiPS; własne szacunki minimum egzystencji i minimum socjalnego; obliczenia własne.

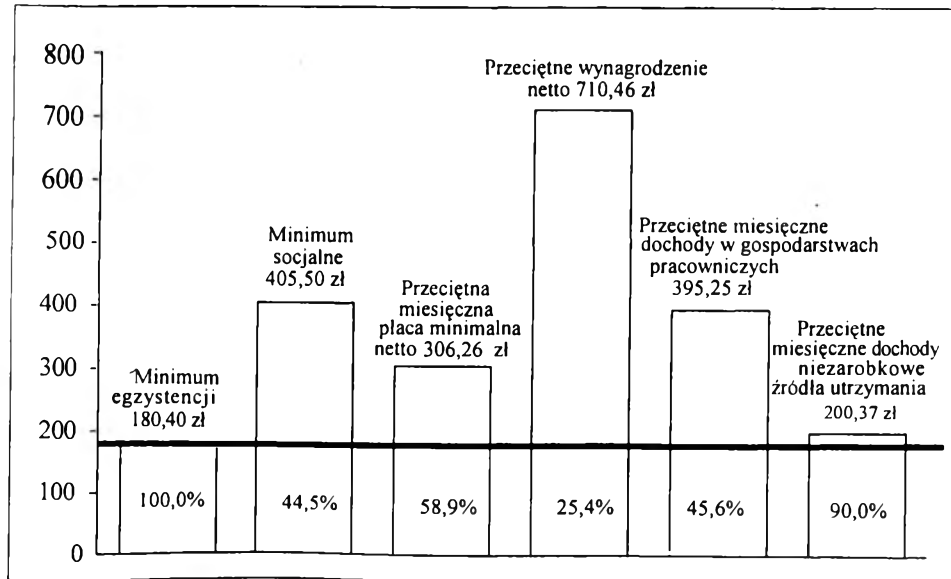
Wykres 1a

Poziom i relacje minimum egzystencji 1-osobowych gospodarstw domowych osób do 60 lat do minimum socjalnego i niektórych kategorii dochodów (1994 r.)

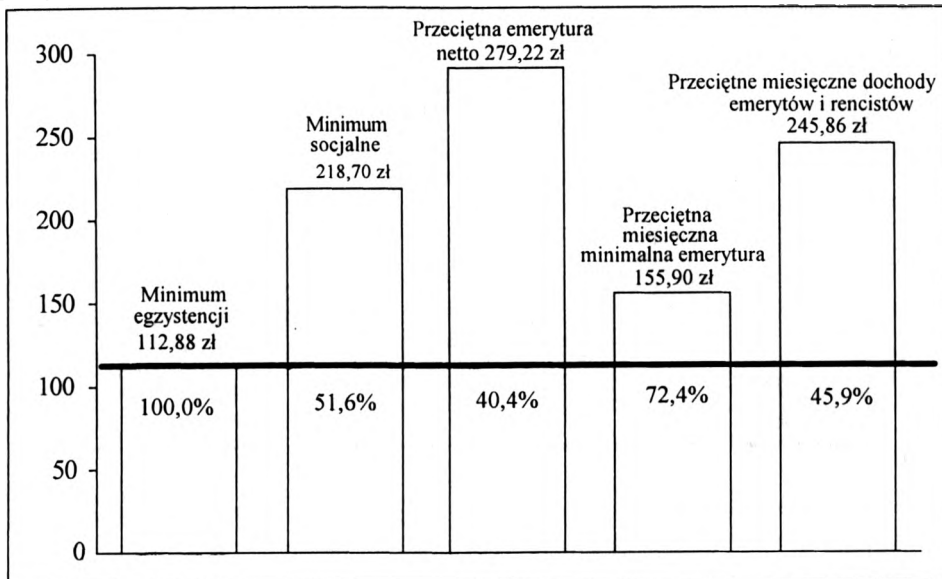
Wykres 1b

Poziom i relacje minimum egzystencji 1-osobowych gospodarstw domowych osób do 60 lat do minimum socjalnego i niektórych kategorii dochodów (1996 r.)

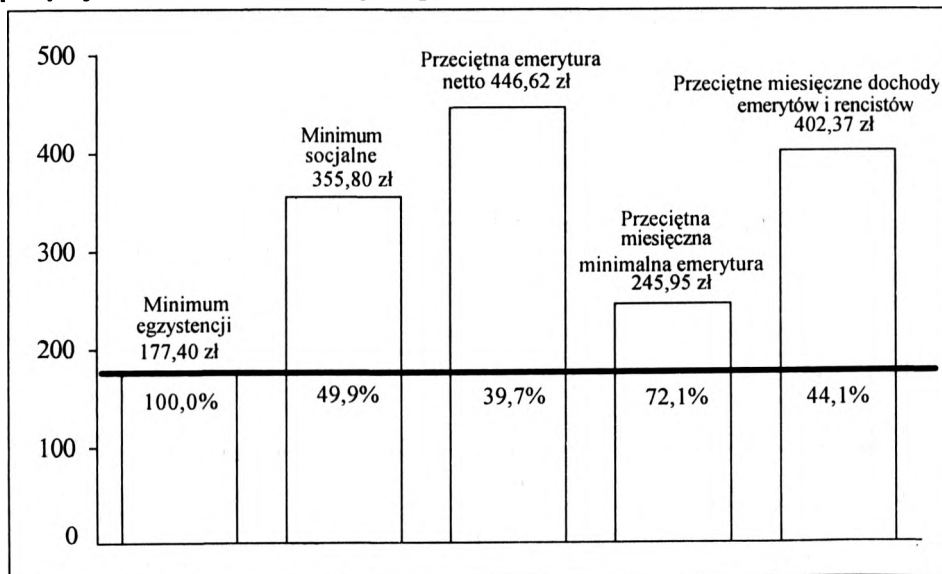
Wykres 2a

Poziom i relacje minimum egzystencji 1-osobowych gospodarstw domowych osób powyżej 60 lat do minimum socjalnego i niektórych kategorii dochodów (1994 r.)

Wykres 2b

Poziom i relacje minimum egzystencji 1-osobowych gospodarstw domowych osób powyżej 60 lat do minimum socjalnego i niektórych kategorii dochodów (1996 r.)

V. Empiryczna weryfikacja koszyka minimum egzystencji

W tym rozdziale porównujemy poziom i strukturę wydatków według koszyka minimum egzystencji z wydatkami notowanymi w badaniach budżetów gospodarstw domowych (GUS). Porównywano przede wszystkim wydatki według koszyka minimum egzystencji gospodarstw domowych osób poniżej 60 lat z wydatkami gospodarstw robotniczych, a to ze względu na wysoki ich udział w badanej populacji i jednocześnie relatywnie niski poziom dochodów (zob. tabela 6 i 7). Porównano także wydatki według koszyka minimum egzystencji gospodarstw osób powyżej 60 lat z wydatkami emerytów i rencistów (zob. tabele 8 i 9).

Z porównań tych wynika m.in., że ogółem wydatki na poziomie minimum egzystencji stanowiły: w gospodarstwie 1-osobowym zaledwie 32% w 1994 r., a w 1996 r. 28% wydatków przeciętnego gospodarstwa robotniczego, ponad 50% wydatków w gospodarstwie 4-osobowym (zarówno w 1994 r., jak i w 1996 r.); a w 5-osobowym gospodarstwie robotniczym – odpowiednio – ok. 67 i 65%. Tendencja jest tu wyraźna: im większe (liczniejsze) jest gospodarstwo domowe, tym bardziej poziom jego wydatków, według badań budżetów, zbliża się do standardu minimum egzystencji. Podobnie przedstawia się porównanie poszczególnych grup wydatków w tych koszykach.

W minimum egzystencji w 1994 r. wydatki na żywność w gospodarstwie 1-osobowym stanowiły około 53% ogółu wydatków (por. Aneks, tabela 4/A), ale w porównaniu z przeciętnymi wydatkami ponoszonymi przez 1-osobowe gospodarstwa robotnicze stanowiły one tylko 45%, a w 1996 r. – 40% (por. tabele 6 i 7). W 1996 r. odsetek wydatków w tym gospodarstwie zmniejszył się na skutek zmiany relacji cen do ok. 46%. W gospodarstwach 4-osobowych udział wydatków na żywność według koszyka minimum egzystencji jest jeszcze wyższy niż w gospodarstwach osób samotnych. Ale w stosunku do przeciętnych wydatków ponoszonych na tę grupę potrzeb przez 4-osobowe gospodarstwa robotnicze stanowią one ok. 77 w 1994 r. i ok. 75% w 1996 r.; dla gospodarstw 5-osobowych relacja ta wynosi odpowiednio 91 i ok. 87%. Znacznie większe różnice występują między wydatkami na poziomie minimum egzystencji w gospodarstwach osób starszych a wydatkami gospodarstw emerytów i rencistów (por. tabele 8 i 9). I tak, w 1996 r. wydatki na żywność w minimum egzystencji 1-osobowego gospodarstwa osób starszych były niższe od średnich wydatków na tę grupę potrzeb w badanych 1-osobowych gospodarstwach emerytów i rencistów blisko 2,5 raza, ale w porównaniu z przeciętnymi wydatkami na żywność emerytów i rencistów o najniższych dochodach (I kwintyl – 20% już tylko o około jedną czwartą.

Natomiast w wydatkach na utrzymanie mieszkania różnice między minimum egzystencji a budżetami gospodarstw domowych były mniejsze. W przypadku gospodarstwa 5-osobowego preliminowane na ten cel wydatki w minimum egzystencji były nawet nieznacznie większe od przeciętnych wydatków 5-osobowych gospodarstw robotniczych. Prawdopodobnie główną przyczyną było zaleganie przez część, zwłaszcza uboższych gospodarstw z opłatami za mieszkanie, co potwierdzają badania budżetów.

Tabela 6

Porównanie wydatków wg koszyka minimum egzystencji gospodarstw domowych osób poniżej 60 lat i wydatków wg budżetów gospodarstw domowych pracowników zatrudnionych na stanowiskach robotniczych w 1994 r.

Wydatki	Wydatki gospodarstw domowych (na 1 osobę, miesięcznie, w zł)								
	1-osobowe			4-osobowe			5-osobowe		
	minimum egzystencji	budżety	budżety = =100,0	minimum egzystencji ^a	budżety	budżety = =100,0	minimum egzystencji ^b	budżety	budżety = =100,0
Ogółem	118,00	367,70	32,1	95,50	182,40	52,4	99,10	148,30	66,8
1. Żywność	62,00	137,90	45,0	56,50	73,50	76,9	59,10	64,80	91,3
2. Wyroby tytoniowe i alkoholowe	0,00	18,10	x	0,00	5,30	x	0,00	4,10	x
3. Odzież i obuwie	6,50	21,20	30,6	7,40	13,80	53,7	7,70	11,00	70,4
4. Mieszkanie	45,30	82,90	54,7	26,70	37,20	71,8	26,70	30,10	88,8
– utrzymanie (użytkowanie)	43,10	70,00	61,5	25,70	30,20	85,1	25,80	25,10	102,6
– wyposażenie	2,20	12,80	17,8	1,00	6,90	14,3	0,90	4,90	18,8
5. Zdrowie,	0,80	7,90	10,6	0,70	4,70	15,3	0,70	3,80	18,1
w tym: artykuły medyczno-farmaceutyczne	0,80	2,90	28,2	0,70	2,10	34,1	0,70	1,80	37,6
6. Higiena,	2,40	12,60	19,3	2,50	5,70	43,9	2,50	4,30	57,9
w tym: środki do mycia i prania	2,40	6,60	37,1	2,50	3,20	78,9	2,50	2,60	96,9
7. Nauka w tym:	0,00	0,60	x	1,10	5,30	21,9	1,80	4,50	40,7
książki, wydawnictwa, materiały									
i przybory do nauki	0,00	0,20	x	0,00	2,10	54,7	1,80	2,10	88,2
8. Kultura, sport, turystyka, wypoczynek	0,00	21,10	x	0,00	10,60	x	0,00	6,50	x
9. Transport i łączność	0,00	26,10	x	0,00	15,70	x	0,00	10,60	x
10. Pozostałe	0,80 ^c	39,10	2,3	0,30 ^c	10,20	3,7	0,30 ^c	8,10	3,8

^a Wydatki gospodarstw domowych z 2 dzieci w wieku 4–6 i 13–15 lat.

^b Wydatki gospodarstw domowych z 3 dzieci: jedno w wieku 4–6, dwoje w wieku 13 i 15 lat.

^c Towary niezbędne do wykonania we własnym zakresie reperacji posiadanych dóbr trwałych oraz drobne niezbędne naprawy w zakładach usługowych.

Źródło: Rocznik Statystyczny 1995; obliczenia własne.

Tabela 7

Porównanie wydatków wg koszyka minimum egzystencji gospodarstw domowych osób poniżej 60 lat i wydatków wg budżetów gospodarstw domowych pracowników zatrudnionych na stanowiskach robotniczych w 1996 r.

Wydatki	Wydatki gospodarstw domowych (na 1 osobę miesięcznie, w zł)								
	1-osobowe			4-osobowe			5-osobowe		
	minimum egzystencji	budżety	budżety = =100,0	minimum egzystencji ^a	budżety	budżety = =100,0	minimum egzystencji ^b	budżety	budżety = =100,0
Ogółem	180,40	642,30	28,1	153,80	287,80	53,4	157,50	242,30	65,0
1. Żywność	83,50	207,90	40,2	84,80	113,20	74,9	88,40	101,80	86,8
2. Wyroby tytoniowe i alkoholowe	0,00	31,00	-	0,00	10,30	-	0,00	8,20	-
3. Odzież i obuwie	9,30	45,30	20,5	12,00	21,10	56,9	12,70	18,60	68,3
4. Mieszkanie	79,60	141,20	56,4	48,50	60,90	79,6	47,10	48,30	97,5
– utrzymanie (użytkowanie)	75,90	118,40	64,1	46,80	50,10	93,4	45,60	39,80	114,6
– wyposażenie	3,70	22,90	16,2	1,60	10,80	14,8	1,50	8,50	17,6
5. Zdrowie,	1,90	16,50	11,5	1,50	7,40	20,3	1,40	6,20	22,6
w tym: artykuły medyczno-farmaceutyczne	1,90	9,10	20,9	1,50	3,50	42,9	1,40	3,30	42,4
6. Higiena	4,80	21,70	22,1	4,20	9,40	44,7	3,80	7,70	49,4
w tym: środki do mycia i prania	4,80	9,30	5,2	4,20	4,80	87,5	3,80	4,10	92,7
7. Nauka, w tym:	0,00	1,40	-	2,30	8,20	28,0	3,70	7,40	50,0
książki, wydawnictwa, materiały									
i przybory do nauki	0,00	0,10	-	2,30	3,50	65,7	3,70	3,50	105,7
8. Kultura, sport, turystyka, wypoczynek	0,00	41,80	-	0,00	14,80	-	0,00	10,60	-
9. Transport i łączność	0,00	82,70	-	0,00	26,40	-	0,00	20,60	-
10. Pozostałe	1,30 ^c	52,90	2,5	0,60 ^c	16,10	3,7 ^c	0,50	12,80	3,9 ^c

^a Wydatki gospodarstw domowych z 2 dzieci w wieku 4–6 i 13–15 lat.

^b Wydatki gospodarstw domowych z 3 dzieci: jedno w wieku 4–6, dwoje w wieku 13 i 15 lat.

^c Towary niezbędne do wykonania we własnym zakresie reperacji posiadanych dóbr trwałych oraz drobne niezbędne naprawy w zakładach usługowych.

Źródło: Rocznik Statystyczny 1997; obliczenia własne.

Tabela 8

Porównanie wydatków wg koszyka minimum egzystencji gospodarstw domowych osób powyżej 60 lat i wydatków wg budżetów gospodarstw domowych emerytów i rencistów w 1994 r.

Wydatki	Wydatki gospodarstw domowych (na 1 osobę miesięcznie, w zł)					
	1-osobowe			2-osobowe		
	minimum egzystencji	budżety	budżety = = 100,0	minimum egzystencji	budżety	budżety = = 100,0
Ogółem	112,80	327,80	34,4	92,50	282,20	32,8
1. Żywność	55,90	128,10	43,7	52,00	115,40	45,1
2. Wyroby tytoniowe i alkoholowe	0,00	4,50	-	0,00	6,30	-
3. Odzież i obuwie	6,50	14,60	44,3	5,90	14,10	41,8
4. Mieszkanie	45,30	89,50	50,7	29,90	67,10	44,6
– utrzymanie (użytkowanie)	43,10	80,10	53,8	28,60	57,50	49,8
– wyposażenie	2,20	9,40	24,3	1,20	9,60	13,4
5. Zdrowie,	1,60	21,70	7,8	1,60	16,40	10,3
w tym: artykuły medyczno-farmaceutyczne	16,90	13,80	12,2	1,60	9,60	17,4
6. Higiena,	2,40	10,40	23,4	2,10	8,10	26,7
w tym: środki do mycia i prania	2,40	6,10	39,8	2,10	4,70	46,0
7. Nauka,	0,00	0,20	-	0,00	0,50	-
w tym: książki, wydawnictwa, materiały i przybory do nauki szkolnej	0,00	0,10	-	0,00	0,10	-
8. Kultura, sport, turystyka, wypoczynek	0,00	14,00	-	0,00	10,80	-
9. Transport i łączność	0,00	14,80	-	0,00	17,30	-
10. Pozostałe	0,80 ^a	29,70	3,0	0,60 ^a	25,70	2,6

^a Towary niezbędne do wykonania we własnym zakresie reperacji posiadanych dóbr trwałych oraz drobne, niezbędne naprawy w zakładach usługowych.

Źródło: *Rocznik Statystyczny 1995*; obliczenia własne.

Tabela 9

Porównanie wydatków wg koszyka minimum egzystencji gospodarstw domowych osób powyżej 60 lat i wydatków wg budżetów gospodarstw domowych emerytów i rencistów w 1996 r.

Wydatki	Wydatki gospodarstw domowych (na 1 osobę miesięcznie, w zł)					
	1-osobowe			2-osobowe		
	minimum egzystencji	budżety	budżety = = 100,0	minimum egzystencji	budżety	budżety = = 100,0
Ogółem	177,40	526,10	33,7	150,40	451,00	33,3
1. Żywność	78,60	195,00	40,3	78,60	174,40	45,1
2. Wyroby tytoniowe i alkoholowe	0,00	13,20	-	0,00	12,40	-
3. Odzież i obuwie	11,20	21,60	51,9	11,20	22,20	50,4
4. Mieszkanie	79,60	158,00	50,4	52,90	114,10	46,4
– utrzymanie (użytkowanie)	75,90	140,30	54,1	50,80	98,50	51,6
– wyposażenie	3,70	17,70	20,9	2,10	15,60	13,5
5. Zdrowie,	3,00	38,00	7,9	3,00	28,20	10,6
w tym: artykuły medyczno-farmaceutyczne	3,00	24,80	12,1	3,00	17,40	17,2
6. Higiena,	3,70	15,70	23,6	3,70	12,60	29,4
w tym: środki do mycia i prania	3,70	8,60	43,0	3,70	6,80	54,4
7. Nauka,	0,00	0,20	-	0,00	0,70	-
w tym: książki, wydawnictwa, materiały i przybory do nauki szkolnej	0,00	0,01	-	0,00	0,30	-
8. Kultura, sport, turystyka, wypoczynek	0,00	21,80	-	0,00	17,80	-
9. Transport i łączność	0,00	22,90	-	0,00	29,50	-
10. Pozostałe	1,30 ^a	44,90	2,9	1,00 ^a	32,90	3,0

^a Towary niezbędne do wykonania we własnym zakresie reperacji posiadanych dóbr trwałych oraz drobne, niezbędne naprawy w zakładach usługowych.

Źródło: Rocznik Statystyczny 1997; obliczenia własne.

VI. Problem skali ekwiwalentności

Skale ekwiwalentności są parametrami, które pozwalają mierzyć wpływ zróżnicowanych potrzeb konsumpcyjnych, wynikających ze struktury demograficznej i liczby osób w gospodarstwach domowych, na ich koszty utrzymania. Stosując parametry tej skali można zatem określić wielkość ekwiwalentnego wydatku i/lub dochodu, a następnie obliczyć ile razy więcej muszą wydać gospodarstwa o różnej liczbie osób i strukturze demograficznej w porównaniu z gospodarstwem uznanym za standardowe (którego skala ekwiwalentności równa się 1,0), dla osiągnięcia tego samego poziomu konsumpcji.

W badaniach statystycznych stosowane są różne skale ekwiwalentności (szerzej na ten temat patrz opracowanie Adama Szulca w niniejszym zbiorze). Tak np. Główny Urząd Statystyczny stosuje normatywną skalę OECD, w której wagę 1 przypisuje się pierwszej dorosłej osobie w gospodarstwie domowym, wagę 0,7 następnej dorosłej osobie, a wagę 0,5 każdemu dziecku do 14 roku życia. Ta skala ekwiwalentności jest m.in. wykorzystywana w szacowaniu obszaru ubóstwa przy zastosowaniu jednej (lub więcej) linii ubóstwa.

W minimum egzystencji (podobnie jak w minimum socjalnym) skala ekwiwalentności jest parametrem wynikającym z przyjętych w tym modelu normatywów zaspokajania potrzeb i ich struktury. Dlatego skala ta różni się od skali ekwiwalentności OECD, co ilustrują wielkości zestawione w tabeli 10.

Tabela 10

Skala ekwiwalentności wydatków w koszyku minimum egzystencji w latach 1994 i 1996 w porównaniu z normatywną skalą stosowaną w krajach OECD

Wyszczególnienie	Wydatki wg koszyka minimum egzystencji				
	gospodarstwa domowe osób młodszych (do 60 lat)		gospodarstwa domowe osób starszych (powyżej 60 lat)		OECD
	1994	1996	1994	1996	
Pierwsza osoba dorosła	1,00	1,00	1,00	1,00	1,0
Druga osoba dorosła	0,65	0,70	0,64	0,70	0,7
Dziecko 4–6 lat	0,66	0,72	-		0,5
Dziecko 13–15 lat	0,93	0,97	-		0,5

Źródło: szacunki i obliczenia własne.

Podstawową przyczyną różnic między porównywanymi w tabeli 10 skalami ekwiwalentności jest jednostronny czy raczej ubogi koszyk wydatków w modelu minimum egzystencji. W koszyku tym dominują wydatki na żywność, która słabo poddaje się efektom skali gospodarowania, podobnie jak wydatki na higienę osobistą, odzież i obuwie. Jedynie w wydatkach na utrzymanie mieszkania uwzględnionych w tym koszyku występuje efekt skali gospodarowania. Wynika

stąd, że stosowanie skali ekwiwalentności OECD, odpowiadającej znacznie wyższemu poziomowi wydatków i bogatszej ich strukturze, do oceny obszarów ubóstwa np. poniżej linii minimum egzystencji może powodować zaniżenie liczby ubogich.

Wyniki dokonanego porównania wskazują ponadto, jak dalece wydatki na poziomie minimum egzystencji różnią się od przeciętnych wydatków gospodarstw domowych objętych badaniem budżetów. Wpłynęło na to pominięcie lub znaczne ograniczenie niektórych grup wydatków. I tak, w koszyku minimum egzystencji nie przewidziano wydatków na alkohol i wyroby tytoniowe, a także na książki i inne wydawnictwa (poza książkami szkolnymi w gospodarstwach domowych z dziećmi), na kulturę, sport, wypoczynek, na transport i łączność oraz wyznaczono bardzo niski poziom wydatków na ochronę zdrowia. Wyniki porównania pokazują jednocześnie, że znacząca część gospodarstw domowych, zwłaszcza wielodzietnych, zaspokaja swoje potrzeby na poziomie nie tak odległym od standardu minimum egzystencji. Stanowi to jeden z sygnałów potwierdzających rozległość obszaru ubóstwa i zagrożenie młodego pokolenia z rodzin najuboższych.

VII. Podsumowanie i wnioski

1. Minimum egzystencji jest modelem konsumpcji (wydatków) ubogich gospodarstw domowych. Jego poziom umożliwia przeżycie, tj. zaspokojenie podstawowych potrzeb biologicznych na najniższym z dopuszczalnych poziomów. Minimum egzystencji wyznacza zatem najniższą granicę spożycia i dochodów; konsumpcja niższa od poziomu wyznaczonego tą granicą prowadzi do biologicznego wyniszczenia.

2. Minimum egzystencji zbudowano na podstawie normatywnego wzorca potrzeb, których poziom zaspokojenia wyznacza koszyk towarów i usług najtańszych z dostępnych na rynku.

3. Minimum egzystencji uwzględnia jedynie te potrzeby, których zaspokojenie nie może być odłożone w czasie, zatem koszyk obejmuje tylko dobra bieżącej konsumpcji (wydatków), a mianowicie:

- żywność,
- leki i środki higieny osobistej,
- drobne naprawy posiadanej odzieży i obuwia oraz niezbędne uzupełnianie bielizny i obuwia,
- utrzymanie i eksploatację mieszkania,
- niewielki zasób wyposażenia w bieliznę pościelową i sprzęt, głównie do gotowania i jedzenia,
- książki i artykuły szkolne związane z realizacją obowiązku szkolnego (tylko w rodzinach z dziećmi w wieku (7–16 lat).

4. Żywność stanowi przeważającą część wydatków. Koszyk żywnościowy (zweryfikowany przez zespół autorski Instytutu Żywności i Żywienia) nie

dopuszcza do degradacji biologicznej powodowanej ilościowymi i jakościowymi niedoborami diety. Środki niezbędne dla utrzymania zdrowia i higieny osobistej uwzględniono w zakresie elementarnym.

5. W koszyku zakupów odzieży i obuwia zamieszczono tylko drobne ilości artykułów o bardzo krótkim okresie użytkowania (bielizna, wyroby pończosznicze, obuwie) oraz drobne naprawy. Założono bowiem, że inna niezbędna odzież dla ochrony przed zimnem i umożliwiająca życie wśród ludzi pochodzi z darów różnych organizacji pomocowo-charytatywnych lub stanowi wcześniej zgromadzony zasób.

6. Wydatki na utrzymanie mieszkania określono według normatywu powierzchni użytkowej i mieszkalnej, który został uznany przez Instytut Gospodarki Mieszkaniowej za granicę ubóstwa mieszkaniowego.

7. Kategoria minimum egzystencji powinna pełnić przede wszystkim funkcję poznawczą. Za jej pomocą można bowiem określić rozmiary populacji zagrożonej biologicznie. Możliwe jest także oszacowanie luki dochodowej, a w konsekwencji – wielkości transferów niezbędnych do tego, aby podnieść dochody i spożycie tej populacji przynajmniej do poziomu gwarantującego minimum egzystencji, a więc wydobyć ją z obszaru wyniszczenia biologicznego.

8. Wydaje się całkowicie uzasadnione przyjęcie wysokości dochodu na poziomie minimum egzystencji za kwotę wolną od podatku dochodowego.

9. Według szacunków przedstawionych w odrębnym opracowaniu populacja żyjąca poniżej granicy minimum egzystencji, a więc zagrożona biologicznie, stanowi powyżej 11% ogółu ludności kraju, czyli około 4,5 mln osób. Stanowi to poważne wyzwanie dla polityki społecznej, tym bardziej, że niemały odsetek zagrożonej biologicznie populacji to dzieci i młodzież w wieku rozwojowym. Aktualnie naprzeciw potrzebom tej populacji wychodzi zinstytucjonalizowana pomoc społeczna. Środki świadczone w formie pomocy społecznej wydają się niewystarczające, skoro obejmują około 3 mln osób. Są one jednocześnie mało skuteczne jako czynnik wspierania indywidualnych osób i gospodarstw domowych **w wydobywaniu** się z głębokiego ubóstwa. Z tych względów nowelizacja regulacji ustawowej, dotyczącej pomocy społecznej, wydaje się potrzebna. Powinna ona wprowadzić pojęcie gwarantowanej pomocy społecznej (co stanowiłoby przygotowanie do przyszłego systemu gwarantowanego minimum dochodu lub standardu minimalnego dochodu) i jednocześnie przejąć z systemu ubezpieczeń społecznych te świadczenia, które nie mają charakteru ubezpieczeniowego.

10. Skuteczne działanie zinstytucjonalizowanej pomocy społecznej wymaga prowadzenia bezpośrednich indywidualnych badań dochodów, sytuacji majątkowej i rodzinnej potencjalnych świadczeniobiorców. W badaniach takich kategoria minimum egzystencji może być pomocna jako skala odniesienia oraz weryfikator realizowanego modelu konsumpcji i zasobów w najuboższych gospodarstwach domowych. Należy mieć przy tym na uwadze zróżnicowane – m.in. ze względu na przyczyny ubóstwa – sytuacje życiowe beneficjentów pomocy społecznej, a

zatem i ich zróżnicowane potrzeby pod względem form tej pomocy, struktury i poziomu.

Dla przykładu można wymienić kilka typowych sytuacji życiowych gospodarstw domowych dotkniętych głębokim ubóstwem, z którymi wiąże się różna struktura ich potrzeb bytowo-konsumpcyjnych, a zatem konieczność stosowania odmiennych form pomocy:

- bezrobocie w powiązaniu z wielodzielnnością lub samotnym macierzyństwem; skutkiem tej sytuacji jest niski poziom dochodu bieżącego, ale – jeśli bezrobocie nie trwa zbyt długo – zasoby takiego gospodarstwa domowego mogą być dostateczne; jednak wobec wykształconych potrzeb konsumpcyjnych poczucie deprivacji i zagrożenia tych gospodarstw jest głębokie;

- patologia (np. alkoholizm) często w połączeniu z wielodzielnnością; ich skutkiem jest niski poziom bieżącego dochodu, niski (nie wystarczający) stan zasobów; towarzyszy temu niski poziom potrzeb;

- niedołężna starość lub kalectwo powodujące głęboką niesprawność w połączeniu z samotnością i niedostatecznymi dochodami bieżącymi przy jednocześnie występujących specyficznych potrzebach (pomoc w prowadzeniu domu, pomoc lekarska i pielęgnacyjna);

- bezdomność jako skutek odrzucenia przez społeczeństwo (dezintegracji) z różnych przyczyn (np. nieślubne macierzyństwo, przestępstwo kryminalne, alkoholizm, nieuleczalna choroba i in.); towarzyszy temu brak stałych dochodów bieżących i brak zasobów; potrzeby mają charakter elementarny („dach nad głową”, pożywienie).

Przy rozpatrywaniu takich, jak wymienione lub jeszcze innych sytuacji kategoria minimum egzystencji może pełnić użyteczne funkcje aplikacyjne.

11. Kategoria minimum egzystencji powinna pełnić także funkcje aplikacyjne łącznie z kategorią minimum socjalnego. Zgodnie z wcześniej podanymi definicjami pojęcie minimum egzystencji wyznacza dolną, a minimum socjalne – górną granicę obszaru ubóstwa. Poniżej granicy jaką wyznacza minimum egzystencji znajduje się obszar bezpośredniego wyniszczenia biologicznego, a konsumpcja na tym poziomie przez czas dłuższy może zagrozić degradacją biologiczną. Z tych względów kategoria minimum egzystencji nie może stanowić podstawy do ustalania wysokości transferów w systemie gwarantowanego wyrównywania dochodów, gdyby taki system został wdrożony do praktyki polskiej polityki społecznej. Oznaczałoby to bowiem uznanie minimum egzystencji za wystarczający poziom zaspokajania potrzeb, a to prowadziłoby do utrwalania się głębokiego ubóstwa wśród beneficjentów tego systemu, uniemożliwiając ich integrowanie się z resztą społeczeństwa.

Kategoria minimum egzystencji nie może zatem stanowić podstawy ustalania wysokości państwowej renty socjalnej lub innego rodzaju świadczenia społecznego, pochodzącego ze środków publicznych, jeśli świadczenie takie miałoby stanowić jedyne źródło utrzymania świadczeniobiorcy przez czas dłuższy.

12. Pożądane jest kontynuowanie badań nie tylko nad rozmiarami nędzy i ubóstwa, ale także, a może przede wszystkim nad przyczynami ich

występowania. Badania te powinny pomagać nie tylko w lepszym rozpoznaniu tych zjawisk, ale w znalezieniu właściwych, tj. najskuteczniejszych środków zaradczych.

Pożądane jest także rozwinięcie badań nad możliwością adaptacji kategorii gwarantowanego dochodu minimalnego m.in. na podstawie doświadczeń innych krajów, zwłaszcza Unii Europejskiej.

Literatura

- Becker H., Elmer Barens H. (1965), *Rozwój myśli społecznej od wiedzy ludowej do socjologii*, cz. II, Warszawa.
- Boczoń J., Toczyski W., Zielińska A. (1991), *Natura i kwestia ubóstwa*, Gdańsk-Warszawa.
- Deniszczyk L., Sajkiewicz B. (1995), *Minimum egzystencji*, „Polityka Społeczna”, nr 8.
- Dziubińska-Michalewicz M. (1995), *Ochrona zdrowia w minimum egzystencji*, „Polityka Społeczna”, nr 8.
- Galbraith J. K. (1970), *The Affluent Society*, New York.
- Galbraith J. K. (1987), *Istota masowego ubóstwa*, Warszawa.
- Golinowska S. (1994), *Polityka społeczna państwa w gospodarce rynkowej*, Warszawa.
- Gudowski J. (1990), *Bezwzględne ubóstwo*, w: *Rozwarstwienie dochodów a rozwój gospodarczy w krajach Trzeciego Świata*, red.: Z. Dobrka, Warszawa.
- GUS (1995), *Budżety gospodarstw domowych w 1994 r.*, Warszawa.
- GUS (1997a), *Budżety gospodarstw domowych w 1996 r.*, Warszawa.
- GUS (1997b), *Budżety gospodarstw domowych według wybranych typów rodzin w latach 1993–1996 r.*, Warszawa.
- GUS (1995), *Rocznik Statystyczny*, Warszawa.
- GUS (1997), *Rocznik Statystyczny*, Warszawa.
- Leibfried S. (1993), *Polityka społeczna a minimum egzystencji*, (tłum. polskie, masz. pow.), Brema.
- PWE (1973), *Mała Encyklopedia Ekonomiczna*, Warszawa (hasło: *Minimum egzystencji*).
- Supińska J. (1991), *Dylematy polityki społecznej*, Uniwersytet Warszawski.
- Szczygieł A., Nowicka L., Bułhak-Jachymczyk B., Szostak W. B. (1997), *Normy żywienia i wyżywienia*, cz. II, Warszawa.
- Szulc A. (1997), *Ubóstwo materialne w Polsce w latach 1990-1994*, w: *Ubóstwo w świetle badań budżetów gospodarstw domowych*, GUS, Warszawa.
- Toczyska E. (1995), *Badania nad ubóstwem w UNESCO*, „Polityka Społeczna”, nr 10.
- Varian H. R. (1995), *Mikroekonomia*, Warszawa.
- Ziemlański S., Bułhak-Jachymczyk B., Budzyńska-Topolewska J., Panczenko-Kresowska B., Wartanowicz M. (1994), *Normy żywienia dla ludności w Polsce*, „Żywienie Człowieka i Metabolizm” nr 4.
- Ziemlański S., Sekuła W., Niedziałek Z., Morawska M. (1995), *Propozycje racji pokarmowych odpowiadających minimum egzystencji*, Warszawa (masz. pow.).
- Żarski T. (1990), *Minimum mieszkaniowe w mieście i na wsi*, w: *Strefy niedostatku i nędzy mieszkaniowej w Polsce*, Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej, Warszawa.

Tabela 1/A

Wydatki gospodarstw domowych na poziomie minimum egzystencji w 1993 r. (przeciętne miesięczne, w zł)

Grupy wydatków	Gospodarstwa domowe osób do 60 lat							Gospodarstwa domowe osób powyżej 60 lat	
	1-osobowe	2-osobowe	3-osobowe	3-osobowe	4-osobowe	4-osobowe	5-osobowe	1-osobowe	2-osobowe
	$\frac{M+K^o}{2}$	M+K	M+K+Dm	M+K+Ds	M+K+Dm+Ds	M+K+2xDs	M+K+Dm+2xDs	Ms	Ms+Ks
1. Żywność	46,11	84,65	118,89	136,68	170,91	188,70	222,94	43,95	80,10
2. Mieszkanie	28,54	35,92	49,55	49,55	64,06	64,06	76,71	28,54	35,92
– koszty użytkowania	26,78	34,02	47,03	47,03	61,01	61,01	73,15	26,78	34,02
– wyposażenie	1,76	1,90	2,52	2,52	3,05	3,05	3,56	1,76	1,90
3. Artykuły medyczno-farmaceutyczne	0,60	1,20	1,60	1,63	2,03	2,07	2,47	1,24	2,48
4. Higiena	1,39	3,57	4,64	4,95	6,02	6,34	7,41	1,39	2,46
5. Odzież i obuwie	4,97	9,09	15,64	16,01	22,56	22,93	29,48	4,97	9,09
6. Naprawy	0,72	1,08	1,14	1,14	1,21	1,21	1,27	0,72	1,08
7. Oświata dzieci (nauka)	-	-	-	3,85	3,85	7,70	7,70	-	-
Razem (1-7)	82,33	135,51	191,46	213,81	270,64	293,01	347,98	80,81	131,13
Na 1 osobę	82,33	67,76	63,82	71,27	67,66	73,25	69,60	80,81	65,57

^o Dotyczy wydatków w grupach z wyłączeniem podgrupy „koszty użytkowania” w grupie mieszkanie.

M – mężczyzna 25–60 lat, K – kobieta 25–60 lat, Dm – dziecko młodsze 4–6 lat, Ds – dziecko starsze 13–15 lat, Ms – mężczyzna powyżej 60 lat, Ks – kobieta powyżej 60 lat.

Źródło: szacunki i obliczenia własne, na podstawie notowań cen detalicznych GUS.

Tabela 2/A

Struktura wydatków na poziomie minimum egzystencji w 1993 r. (w%)

Grupy wydatków	Gospodarstwa domowe osób do 60 lat							Gospodarstwa domowe osób powyżej 60 lat	
	1-osobowe	2-osobowe	3-osobowe	3-osobowe	4-osobowe	4-osobowe	5-osobowe	1-osobowe	2-osobowe
	$\frac{M+K^a}{2}$	M+K	M+K+Dm	M+K+Ds	M+K+Dm+Ds	M+K+2xDs	M+K+Dm+2xDs	Ms	Ms+Ks
1. Żywność	56,0	62,5	62,1	63,9	63,2	64,4	64,1	54,4	61,1
2. Mieszkanie	34,6	26,5	25,9	23,2	23,7	21,9	22,0	35,3	27,4
– koszty użytkowania	32,5	25,1	24,6	22,0	22,6	20,8	21,0	33,1	25,9
– wyposażenie	2,1	1,4	1,3	1,2	1,1	1,1	1,0	2,2	1,5
3. Artykuły medyczo-farmaceutyczne	0,7	0,9	0,8	0,8	0,8	0,7	0,7	1,5	1,9
4. Higiena	1,7	2,6	2,4	2,3	2,2	2,2	2,1	1,7	1,9
5. Odzież i obuwie	6,0	6,7	8,2	7,5	8,3	7,8	8,5	6,2	6,9
6. Naprawy	1,0	0,8	0,6	0,5	0,4	0,4	0,4	0,9	0,8
7. Oświata dzieci (nauka)	-	-	-	1,8	1,4	2,6	2,2	-	-
Razem (1–7)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Relacja: wydatki gospodarstwa 1-osobowego = 1,00	1,00	1,65	2,32	2,60	3,29	3,56	4,35	0,98	1,59

^a Dotyczy wydatków w grupach z wyłączeniem podgrupy „koszty użytkowania” w grupie mieszkanie.

M – mężczyzna 25–60 lat, K – kobieta 25–60 lat, Dm – dziecko młodsze 4–6 lat, Ds – dziecko starsze 13–15 lat, Ms – mężczyzna powyżej 60 lat, Ks – kobieta powyżej 60 lat.

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych w tabeli 1/A.

Tabela 3/A

Wydatki gospodarstw domowych na poziomie minimum egzystencji w 1994 r. (przeciętne miesięczne, w zł)

Grupy wydatków	Gospodarstwa domowe osób do 60 lat							Gospodarstwa domowe osób powyżej 60 lat	
	1-osobowe	2-osobowe	3-osobowe	3-osobowe	4-osobowe	4-osobowe	5-osobowe	1-osobowe	2-osobowe
	$\frac{M+K^a}{2}$	M+K	M+K+Dm	M+K+Ds	M+K+Dm+Ds	M+K+2xDs	M+K+Dm+2xDs	Ms	Ms+Ks
1. Żywność	62,01	114,27	156,80	183,83	226,37	253,39	295,93	55,96	104,18
2. Mieszkanie	45,39	59,92	83,66	83,66	106,85	106,85	133,89	45,39	59,92
– koszty użytkowania	43,10	57,35	80,35	80,35	102,83	102,83	129,20	43,10	57,35
– wyposażenie	2,29	2,57	3,31	3,31	4,02	4,02	4,69	2,29	2,57
3. Artykuły medyczno-farmaceutyczne	0,84	1,69	2,26	2,31	2,88	2,94	3,51	1,69	3,38
4. Higiena	2,45	5,80	7,72	8,25	10,16	10,69	12,61	2,45	4,36
5. Odzież i obuwie	6,50	11,83	20,66	20,90	29,72	29,96	38,79	6,50	11,83
6. Naprawy	0,89	1,33	1,41	1,41	1,48	1,48	1,55	0,89	1,33
7. Oświata dzieci (nauka)	-	-	-	4,68	4,68	9,35	9,35	-	-
Razem (1–7)	118,08	194,84	272,51	305,04	382,14	414,66	495,63	112,88	185,00
Na 1 osobę	118,08	97,42	90,84	101,68	95,54	103,67	99,13	112,88	92,50

^a Dotyczy wydatków w grupach z wyłączeniem podgrupy „koszty użytkowania” w grupie mieszkanie.

M – mężczyzna 25–60 lat, K – kobieta 25–60 lat, Dm – dziecko młodsze 4–6 lat, Ds – dziecko starsze 13–15 lat, Ms – mężczyzna powyżej 60 lat, Ks – kobieta powyżej 60 lat.

Źródło: szacunki i obliczenia własne, na podstawie notowań cen detalicznych GUS.

Tabela 4/A

Struktura wydatków na poziomie minimum egzystencji w 1994 r. (w%)

Grupy wydatków	Gospodarstwa domowe osób do 60 lat							Gospodarstwa domowe osób powyżej 60 lat	
	1-osobowe	2-osobowe	3-osobowe	3-osobowe	4-osobowe	4-osobowe	5-osobowe	1-osobowe	2-osobowe
	$\frac{M+K^a}{2}$	M+K	M+K+Dm	M+K+Ds	M+K+ +Dm+Ds	M+K+ +2xDs	M+K+Dm +2xDs	$\frac{Ms+Ks}{2}$	Ms+Ks
1. Żywność	52,5	58,6	57,5	60,2	59,1	61,1	59,8	49,5	56,3
2. Mieszkanie	38,4	30,7	30,7	27,4	28,0	25,8	27,0	40,2	32,4
– koszty użytkowania	36,5	29,4	29,5	26,3	26,9	24,8	26,1	38,2	31,0
– wyposażenie	1,9	1,3	1,2	1,1	1,1	1,0	0,9	2,0	1,4
3. Artykuły medyczno-farmaceutyczne	0,7	0,9	0,8	0,8	0,8	0,7	0,7	1,5	1,8
4. Higiena	2,1	3,0	2,8	2,7	2,7	2,6	2,5	2,2	2,4
5. Odzież i obuwie	5,5	6,1	7,7	6,9	7,8	7,2	7,8	5,8	6,4
6. Naprawy	0,8	0,7	0,5	0,5	0,4	0,4	0,3	0,8	0,7
7. Oświata dzieci (nauka)	-	-	-	1,5	1,2	2,2	1,9	-	-
Razem (1–7)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Relacja: wydatki gospodarstwa 1-osobowego = 1,00	1,00	1,65	2,31	2,58	3,24	3,61	4,20	0,96	1,57

^a Dotyczy wydatków w grupach z wyłączeniem podgrupy „koszty użytkowania” w grupie mieszkanie.

M – mężczyzna 25–60 lat, K – kobieta 25–60 lat, Dm – dziecko młodsze 4–6 lat, Ds – dziecko starsze 13–15 lat, Ms – mężczyzna powyżej 60 lat, Ks – kobieta powyżej 60 lat.

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych w tabeli 3/A.

Tabela 5/A

Wydatki gospodarstw domowych na poziomie minimum egzystencji w 1995 r. (przeciętne miesięczne, w zł)

Grupy wydatków	Gospodarstwa domowe osób do 60 lat						Gospodarstwa domowe osób powyżej 60 lat	
	1-osobowe	2-osobowe	3-osobowe	3-osobowe	4-osobowe	5-osobowe	1-osobowe	2-osobowe
	$\frac{M+K^a}{2}$	M+K	M+K+Dm	M+K+Ds	M+K+Dm+Ds	M+K+Dm+2×Ds	$\frac{Ms+Ks}{2}$	Ms+Ks
1. Żywność	73,4	146,7	205,5	236,6	295,4	385,2	69,0	137,9
2. Mieszkanie	64,9	83,7	116,8	116,8	152,2	184,2	64,9	83,7
– koszty użytkowania	61,9	80,3	112,5	112,5	146,9	178,0	61,9	80,3
– wyposażenie	3,0	3,4	4,3	4,3	5,3	6,2	3,0	3,4
3. Artykuły medyczno-farmaceutyczne	1,6	3,1	4,0	4,0	4,9	5,8	2,4	4,8
4. Higiena	4,1	8,2	11,0	11,8	14,6	16,5	3,2	6,4
5. Odzież i obuwie	8,1	16,2	27,6	29,7	41,0	54,5	8,1	16,2
6. Naprawy	1,2	1,8	1,9	1,9	2,0	2,0	1,2	1,8
7. Oświata dzieci (nauka)	0,0	0,0	0,0	6,4	6,4	12,8	0,0	0,0
Razem 1–7	153,3	259,7	366,7	407,1	516,4	661,0	148,8	250,7
Na 1 osobę	153,3	129,9	122,2	135,7	129,1	132,2	148,8	125,4

^a Dotyczy wydatków w grupach z wyłączeniem podgrupy „koszty użytkowania” w grupie mieszkanie.

M – mężczyzna 25–60 lat, K – kobieta 25–60 lat, Dm – dziecko młodsze 4–6 lat, Ds – dziecko starsze 13–15 lat, Ms – mężczyzna powyżej 60 lat, Ks – kobieta powyżej 60 lat.

Źródło: szacunki i obliczenia własne, na podstawie notowań cen detalicznych GUS.

Tabela 6/A

Struktura wydatków gospodarstw domowych na poziomie minimum egzystencji w 1995 r. (w %)

Grupy wydatków	Gospodarstwa domowe osób do 60 lat						Gospodarstwa domowe osób powyżej 60 lat	
	1-osobowe	2-osobowe	3-osobowe	3-osobowe	4-osobowe	5-osobowe	1-osobowe	2-osobowe
	$\frac{M+K^a}{2}$	M+K	M+K+Dm	M+K+Ds	M+K+Dm+Ds	M+K+Dm+2×Ds	$\frac{Ms+Ks}{2}$	Ms+Ks
1. Żywność	47,9	56,5	56,1	58,1	57,2	58,3	46,4	55,0
2. Mieszkanie	42,3	32,2	31,9	28,7	29,5	27,9	43,6	33,4
– koszty użytkowania	40,4	30,9	30,7	27,6	28,5	26,9	41,6	32,1
– wyposażenie	1,9	1,3	1,2	1,1	1,0	1,0	2,0	1,3
3. Artykuły medyczno-farmaceutyczne	1,0	1,2	1,1	1,0	0,9	0,9	1,6	1,9
4. Higiena	2,7	3,2	3,0	2,9	2,8	2,5	2,1	2,5
5. Odzież i obuwie	5,3	6,2	7,5	7,3	7,9	8,3	5,4	6,4
6. Naprawy	0,8	0,7	0,5	0,5	0,4	0,3	0,8	0,7
7. Oświata dzieci (nauka)	0,0	0,0	0,0	1,6	1,2	1,9	0,0	0,0
Razem 1–7	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Relacja: wydatki gospodarstwa 1-osobowego = 1,00	1,00	1,69	2,39	2,66	3,37	4,31	0,97	1,64

^a Dotyczy wydatków w grupach z wyłączeniem podgrupy „koszty użytkowania” w grupie mieszkanie.

M – mężczyzna 25–60 lat, K – kobieta 25–60 lat, Dm – dziecko młodsze 4–6 lat, Ds – dziecko starsze 13–15 lat, Ms – mężczyzna powyżej 60 lat, Ks – kobieta powyżej 60 lat.

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych w tabeli 5/A.

Tabela 7/A

Wydatki gospodarstw domowych na poziomie minimum egzystencji w 1996 r. (przeciętne miesięczne, w zł)

Grupy wydatków	Gospodarstwa domowe osób do 60 lat						Gospodarstwa domowe osób powyżej 60 lat	
	1-osobowe	2-osobowe	3-osobowe	3-osobowe	4-osobowe	5-osobowe	1-osobowe	2-osobowe
	$\frac{M+K^a}{2}$	M+K	M+K+Dm	M+K+Ds	M+K+Dm+Ds	M+K+Dm+2×Ds	Ms	Ms+Ks
1. Żywność	83,5	167,0	236,1	270,1	339,2	442,2	78,6	157,1
2. Mieszkanie	79,6	105,8	148,5	148,5	193,8	235,4	79,6	105,8
– koszty użytkowania	75,9	101,5	143,1	143,1	187,3	227,8	75,9	101,5
– wyposażenie	3,7	4,3	5,4	5,4	6,5	7,6	3,7	4,3
3. Artykuły medyczno-farmaceutyczne	1,9	3,7	4,7	4,9	5,9	7,0	3,0	6,0
4. Higiena	4,8	9,5	12,7	13,7	16,9	19,0	3,7	7,4
5. Odzież i obuwie	9,3	18,6	32,8	33,9	48,1	63,4	11,2	22,4
6. Naprawy	1,3	2,0	2,1	2,1	2,2	2,3	1,3	2,0
7. Oświata dzieci (nauka)	0,0	0,0	0,0	9,1	9,1	18,3	0,0	0,0
Razem 1–7	180,4	306,6	436,8	482,3	615,2	787,6	177,4	300,7
Na 1 osobę	180,4	153,3	145,6	160,8	153,8	157,5	177,4	150,4

^a Dotyczy wydatków w grupach z wyłączeniem podgrupy „koszty użytkowania” w grupie mieszkanie.

M – mężczyzna 25–60 lat, K – kobieta 25–60 lat, Dm – dziecko młodsze 4–6 lat, Ds – dziecko starsze 13–15 lat, Ms – mężczyzna powyżej 60 lat, Ks – kobieta powyżej 60 lat.

Źródło: szacunki i obliczenia własne, notowania cen detalicznych GUS.

Tabela 8/A

Struktura wydatków gospodarstw domowych na poziomie minimum egzystencji w 1996 r. (w %)

Grupy wydatków	Gospodarstwa domowe osób do 60 lat						Gospodarstwa domowe osób powyżej 60 lat	
	1-osobowe	2-osobowe	3-osobowe	3-osobowe	4-osobowe	5-osobowe	1-osobowe	2-osobowe
	$\frac{M+K^*}{2}$	M+K	M+K+Dm	M+K+Ds	M+K+Dm+Ds	M+K+Dm+2×Ds	Ms	Ms+Ks
1. Żywność	46,3	54,5	54,1	56,0	55,1	56,2	44,3	52,3
2. Mieszkanie	44,1	34,5	34,0	30,8	31,5	29,9	44,9	35,2
– koszty użytkowania	42,1	33,1	32,8	29,7	30,4	28,9	42,8	33,8
– wyposażenie	2,0	1,4	1,2	1,1	1,1	1,0	2,1	1,4
3. Artykuły medyczno-farmaceutyczne	1,1	1,2	1,1	1,1	0,9	0,9	1,7	2,0
4. Higiena	2,6	3,1	2,9	2,8	2,9	2,4	2,1	2,5
5. Odzież i obuwie	5,2	6,1	7,5	7,1	7,8	8,1	6,3	7,5
6. Naprawy	0,7	0,6	0,5	0,4	0,3	0,3	0,8	0,7
7. Oświata dzieci (nauka)	0,0	0,0	0,0	1,9	1,5	2,3	0,0	0,0
Razem 1–7	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Relacja: wydatki gospodarstwa 1-osobowego = 1,00	1,00	1,70	2,42	2,67	3,41	4,37	0,98	1,67

* Dotyczy wydatków w grupach z wyłączeniem podgrupy „koszty użytkowania” w grupie mieszkanie.

M – mężczyzna 25–60 lat, K – kobieta 25–60 lat, Dm – dziecko młodsze 4–6 lat, Ds – dziecko starsze 13–15 lat, Ms – mężczyzna powyżej 60 lat, Ks – kobieta powyżej 60 lat.

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych w tabeli 7/A.